

ממלכת ירושלים הצלבנית וישראל

משה יגר*

לארץ הקודש ורבים מהם חזרו לארצות מוצאם באירופה לאחר ששימתם בוצעה. מה שאין כן הציונות שבמהותה היא תנועת שיבה של העם היהודי מגלויותיו למולדתו ההיסטורית, יישובה מחדש תוך התנחלות באדמותיה וחיידוש העצמאות הלאומית שאבדה. הצלבנות והציונות הן שתי תופעות היסטוריות שונות זו מזו לחלוטין, אלא שבגלל נסיבות ההיסטוריה משותפת להן אותה כברת אדמה.

אמנם, בין הנימוקים העיקריים שדוברים ישראליים השתמשו בהם להפרכת טיעוני התעמולה הערבית נאמר שממלכת הצלבנים הייתה אפיזודה היסטורית שמקורה בניכר, באירופה, תוצאה של התעוררות דתית, שלא יצרה עם, או לאום, על אדמת ארץ ישראל. ואילו מדינת ישראל היא מעשה ידיה של תנועת תחייה לאומית – התנועה הציונית – שהביאה לשיבת עם ישראל לארצו, ממנה הוגלה בכוח ושהייתה מקור יניקתו, השראתו, דתו, לשונו ותרבותו. במילים אחרות: כינון מדינת ישראל הוא שיבת העם למקומו הטבעי, לשורשיו האמיתיים ולא כיבוש זר, כפי שהייתה התנועה הצלבנית. היו שהוסיפו שהזרים הם דווקא הערבים שכבשו ארץ לא להם והתנחלו בה ועכשיו תובעים בעלות עליה.

להוכחת טענות אלה ואחרות הדומות להן, הובלטה העובדה שהצלבנים כמעט שלא קיימו את מצוות יישוב הארץ והסתגרו ברובם בעריהם ובמבצריהם. האוכלוסייה הכפרית והחקלאית נשארה ברובה מוסלמית, ואילו התנועה הציונית עסקה בחריצות רבה בשיבה אל הקרקע ובבניית יישובים חדשים בכל מקום שהדבר היה אפשרי, למרות המכשולים שהניחו על דרכה שליטי הארץ התורכים ואחריהם – הבריטים ולמרות המחסור המשוער במשאבים, שהציונות סבלה ממנו בקביעות.

בשנים הראשונות שלאחר כינון מדינת ישראל ב-1948 הרבו דוברי התעמולה הערבית לנחם את עצמם על כישלונם במלחמה נגד ישראל ולטעון שבסופו של דבר ישראל לא תאריך ימים. קיצה יהיה כסופה של ממלכת הצלבנים שהתקיימה פחות ממאתיים שנה, מכיבוש ירושלים מידי המוסלמים ב-1099 ועד נפילת עכו בידי הממלוכים ב-1291. ממלכת הצלבנים, כמו גם ישראל, זרות לאזור, אמרו הערבים. סבלנותם של הערבים וכוח עמידתם רבים מאלו של היהודים ולכן סופם לנצח, כפי שניצחו את הצלבנים, אף אם ניצחון סופי זה יתמהמה לבוא. גם כיום נשמעים רטוריקה כזו ואזכור למסעות הצלב שכשלו, מפי דוברים מוסלמים, בעיקר איראניים. דוברים ישראלים רשמיים, ואף היסטוריונים ואנשי אקדמיה ציוניים, נטו להגיב על טיעונים אלה בביטול. תשובתם הייתה שאין המשל דומה לנמשל, ושאין מקום להשוואה בין ממלכת הצלבנים לבין ישראל המתחדשת. ואמנם, לא קשה היה להפריך את הטענות הערבים, בייחוד באותה תקופת בראשית שהצטיינה בגאווה ציונית רבה ובהתרוממות רוח על חידוש העצמאות היהודית בארץ-ישראל, לאחר גלות כה ארוכה ולאחר הניצחון על צבאות הערבים שניסו למנוע את הקמתה.

אכן, אין מקום לטעות. בעניין המהותי העיקרי והחשוב ביותר אין שום דמיון בין ישראל לבין ממלכת ירושלים הצלבנית: מסעות הצלב היו תנועה דתית-נוצרית שמטרתה העיקרית הייתה "גאולת הקבר הקדוש" בירושלים מידי הכופרים המוסלמים. לצלבנים לא הייתה זיקה מיוחדת

* ד"ר משה יגר היה איש משרד החוץ במשך כ-40 שנה. בין היתר שירת כקונסול כללי בפילדלפיה ובניו-יורק, היה שגריר בשטוקהולם ובפראג ועסק רבות בענייני אסיה. פרסם ספרים אחדים.

יותר ממאה שנים חלפו מאז תחילת ההתיישבות הציונית החדשה וקרוב לשה עשורים, רווי מאבקים ומלחמות, מאז כמה מדינת ישראל. האם יש מקום לעריכת השוואות בין גורלה הטרגי של ממלכת הצלבנים לבין מצבה של ישראל? היסטוריונים אחראים יימנעו, בדרך כלל, מעריכת השוואות בין תופעות היסטוריות כה שונות זו מזו ועוד בריחוק זמנים כה מופלג. הצלבנים הופיעו לפני כאלף שנים ואילו הציונות היא תופעה של הזמן החדש. מחקר השוואתי אמיתי ולא דבר תעמולה שטחי, יסתכנו בו, אולי, רק אנשי מקצוע מיומנים הבקאים היטב במקורות ובחומר ההיסטורי. רשימה זו אינה מתיימרת לערוך השוואות היסטוריות-מדעיות (והקורא המשכיל המעוניין מוזמן לקרוא את ספריו המצוינים של יהושע פראוור על תולדות ממלכת הצלבנים). עם זאת, קיימות נקודות בולטות אחדות שאפשר למצוא בהן דמיון בין ממלכת ירושלים הצלבנית לבין ישראל. העיון בהן די בו לעורר דאגה ואולי אף להדיר שניה מעינינו. זאת על רקע העובדה שלא הכל השתנה במרוצת אלף השנים האחרונות. האיזור הגיאוגרפי-טופוגרפי הוא אותו איזור בשני המקרים, אז והיום, וכן גם הטבע האנושי, תכונותיו ודרכי התנהגותם של בני אדם שנשארו כפי שהיו לכל אורך ההיסטוריה.

בחרנו לנו באקראי עניינים אחדים שכדאי להזכירם. נקודת דמיון ראשונה המזדקרת מיד לעין והמעוררת תשומת לב היא אי-הצלחתם של הצלבנים לבסס שליטה יציבה ומתמדת על גב ההר, בייחוד באזורי יהודה ושומרון, להוציא תקופות מסוימות ופרקי זמן מוגבלים. שליטתם הצטמצמה בעיקרה באזורי החוף, מאשקלון בדרום ועד צור וצידון בצפון, עם שלוחות וטריזים בירושלים ובמקומות אחרים. בשיא כוחם הצליחו הצלבנים להתפשט דרומה עד אילת וים-סוף, לשלוט בנצרת ובבית-לחם, ואף בעבר הירדן ממזרח לים המלח וברמת הגולן, אך אלה היו חריגים. ממלכת הצלבנים הלכה ושקעה במקביל לאבדן השטחים ההדרגתי והנמשך והצטמקותה באיזור החוף.

יש בעניין זה דמיון מסוכם למצבה של ישראל. בשנים שנות קיומה לא הצליחה ישראל לשמור בידה את כל השטחים שנפלו בידיה. תחילה ויתרה על חצי האי סיני והרסה בעצמה את יישובי פיתחת רפיח (מעשה ממאיר, שתוצאותיו קשות מאוד). לאחר מכן נסה מנוסת בהלה מדרום לבנון והוכיחה שאכן אין היא בלתי-מנוצחת ואם לא ניתן לנצחה – לפי שעה – ישירות בשדה הקרב, אפשר לעשות זאת באופן הדרגתי בשיטות של טרור ולוחמת גרילה. ישראל יצאה גם מרצועת עזה, שוב תוך שהרסה בעצמה את יישוביה וממשלתה הנוכחית מתכוונת גם לסגת מרוב שטחי יהודה ושומרון. גם הפעם תוך הריסת היישובים וגירוש האוכלוסייה היהודית. ממש כפי שעשו המוסלמים לצלבנים. הכל יודעים גם שאחיותה של

ישראל בגליל, בנגב, בנחל עירון וב"משולש הקטן" מתרופפת והולכת וכי נשקף איום (מצד פוליטיקאים ישראלים אנשי "שלום") גם לאחיזה ברמת הגולן. זאת אומרת שגם ישראל, בדומה לממלכת הצלבנים, הולכת לקראת הצטמצמות שליטה לאיזור החוף בלבד, עם שלוחות מסוימות במקומות אחרים.

מן הראוי להוסיף שבשטחים שהמוסלמים כבשו מן הצלבנים, או שהם פינו בעצמם, לא נותרה אוכלוסייה צלבנית (אם כי נותרו נוצרים מקומיים). כך גם לא נשארו יהודים בשטחים שישראל מפנה.

עניין אחר שיש בו דמיון מסוכם הוא יחסם של המוסלמים/הערבים לעצם הנוכחות הצלבנית בארץ ישראל אז ולמדינת ישראל כיום. המוסלמים לא השלימו מעולם עם קיומה של ממלכת הצלבנים, גם כשוויתרה על שטחים כדי לזכות בתקופות של הפסקת אש ושלום וגם כאשר שטחה הלך והצטמצם. ברוב שנות קיומה נהנתה, אמנם, ממלכת הצלבנים מעדיפות צבאית על שכניה המוסלמים וניצחה ברוב המערכות. אך למרות זאת, המוסלמים המשיכו להילחם בה בהתמדה ובעקשנות, עד שהצליחו להתישה, לחסלה ולהעבירה מן העולם. ביחסים בין הצלבנים למוסלמים לא עמדה מעולם השאלה "שטחים תמורת שלום", למרות תקופות ארוכות של הפוגות בלחימה, הפסקות אש, שביתות נשק ואף קיום יחסים תקינים. עצם מהות הקיום הצלבני הוא שלא התקבל על דעת המוסלמים, בין אם היה מצומצם בשטחו או רחב. מטרתם הברורה וחסרת הפשרות הייתה חיסול אחיזתם של הצלבנים בארץ ישראל. המוסלמים לא יכלו, או לא רצו, להסכים לדו-קיום על אדמת הארץ, לחלוקתה או לפשרה כלשהי. מאתיים שנות מלחמה בצלבנים אף יצרו בקרב המוסלמים תודעה של קדושה טריטוריאלית וקידשו את אדמת ארץ-ישראל בעיני האסלאם. מציאותן של מושבות צלבניות לכשעצמן נראתה להם כפגיעה בדת האסלאם וכחילול קודש.

הדמיון למצבנו כיום בעניין זה גלוי לעין ואינו טעון הוכחה. גישתם של הערבים דומה, למרות כמה הסכמים שנחתמו עם ישראל. הם ימשיכו לפעול לחיסולה. מי שטוען שהגישה האסלאמית של היום שונה מזו של אז, טועה טעות חמורה, מגלה אי-הבנה בסיסית, סובל מאשליות חסרות בסיס ומסכן את קיומה של ישראל. הערבים מדברים על כוונותיהם בגלוי ורק אנו, בעיוורוננו, בחירותנו ובסכלותנו, מסרבים להתייחס לדברים אלה ברצינות ולהאמין למה שנאמר באוזנינו בפירוש ובקול רם. זאת ועוד. ממלכת הצלבנים לא ידעה תקופות של שלום, זולת פרקי זמן קצרים של שביתות נשק. הממלכה נוסדה במלחמה והמשיכה להתקיים תוך כדי מלחמה. לשאלה: "הלנצח תאכל חרב?", הייתה התשובה בימי הצלבנים: "כן!" החרב אכלה בה ובשכניה המוסלמים כל ימי קיומה. זאת לא משום שהצלבנים לא שאפו לשלום, אלא משום

שהמוסלמים לא היו מוכנים להעניקו, מלבד לפרקי זמן קצובים כאשר שירת הדבר את האינטרסים שלהם. מצב זה דומה כיום לגבי מדינת ישראל.

נקודת דמיון מעניינת נוספת אפשר למצוא בתחום האידיאולוגיה. כאמור, יצאו מסעות הצלב לדרכם כדי לשחרר את ארץ-ישראל משלטון הכופרים המוסלמים וכדי "לגאול" את הקבר הקדוש. במרוצת הדורות התרופף האידיאל הצלבני שבשמו ולמענו יצאו הנוצרים של אירופה למסעות הצלב והקימו את ממלכת ירושלים שלהם (ונסיכויות צלבניות נוספות). עקב כך נסתם הגולל על פעולתם. אידיאל ה"ג'יהאד" (מלחמת הקודש) המוסלמי גילה חיוניות רבה יותר וכושר התמדה גדול יותר מאלה של אידיאל הצלבנות. יש כאן מקום מסוים להשוואה עם רוממות הרוח של האידיאולוגיה הציונית, רוח החלוציות ונכונות ההקרבה של הדורות הראשונים מול התרופפות הרוח הציונית והעייפות שפשטו בדור האחרון (שלא לדבר על זרמים של חתירה וקעקוע הרוח הציונית הרווחים בכמה חוגים בישראל). היטיב לבטא זאת אהוד אולמרט באחד מביקוריו בווינגטון כשהודה בפה מלא ש"אנחנו עייפים". אצל המוסלמים לא חלה התרופפות דומה במלחמתם בצלבנים. הם ידעו לעורר מחדש, מפעם לפעם, את רוח ה"ג'יהאד" ולחזור ולתקוף שוב ושוב את ערי הצלבנים ומבצריהם, גם אחרי הפסקות אש שנמשכו, לעתים, שנים. מטרתם העיקרית – עקירת הצלבנים – נשארה ללא שינוי וכך גם נחישותם להשיגה. נראה שהמצב דומה אצל הערבים כיום מבחינת כוונותיהם כלפי ישראל.

קיימת נקודה נוספת הראויה לעיון. הצלבנים נטו להסתגר במבצרים הנהדרים שבנו במקומות רבים או התרכזו בערים; ואילו המוסלמים היו אלה שהתגוררו בכפרים והיוו את רובה המכריע של האוכלוסייה החקלאית. הודות לכך היתה האוכלוסייה המוסלמית מושרשת בארץ ובנופיה הרבה יותר מאשר האוכלוסייה הצלבנית. למותר להוסיף שנאמנותם הרגשית היתה נתונה

לבני דתם המוסלמיים, אויבי ממלכת ירושלים הצלבנית, אפילו כאשר חיו תחת שלטון הצלבנים.

אין כאן, אולי, מקום להגזים בלימוד גזירה שווה לנעשה כיום בישראל, אך יש צורך לציין את העובדה שגם ישראל נוטה להסתגר במרחבים סגורים. יישובים רבים בישראל הפכו למתחמים מוגנים בגלל גדרות הביטחון ומערכות ההגנה המקיפים אותם. לא ידוע על תופעה דומה של התכנסות והתבצרות בקרב יישובי האוכלוסייה הערבית בישראל. אולי כדאי להזכיר, כבדרך אגב, שחומות, גדרות ביטחון וכיו"ב ביצורים מסוגים שונים הכזיבו, בדרך כלל, את התקוות שתלו בהם. כך אירע לחומה הסינית שלא עצרה את פלישות המונגולים, כך אירע ל"קו מאז'ינו" שלא עצר את הגרמנים וכך קרה גם לחומת ברלין שלא מנעה בריחה ממזרח גרמניה. היינו צריכים ללמוד מניסיונו שגם על גדרות הביטחון והביצורים של ישראל הצליחו הערבים להתגבר, בין אם באמצעות חפירת מנהרות מתחתיהם ובין אם על ידי שיגור טילים מעליהם.

ולבסוף, יש היסטוריונים הסבורים שממלכת הצלבנים נפלה בגלל התפוררות פנימית יותר מאשר בגלל התגברות כוחם של המוסלמים. בקרב מערכות השלטון בדור השני והשלישי של הצלבנים בממלכת ירושלים פשטו ניוון, גילויי שחיתות, פילוגים ותהליכי התפרקות, רדיפת בצע ורווחים אישיים, רמאות, תככנות פוליטית ואי-נאמנות, נטייה לחיי נוחות וחוסר אחדות. כל אלה אפיינו את שכבת השליטים. השתררה אווירה של פריקת עול של אחריות מדינית ושל רדיפת אינטרסים אגואיסטיים שלא ידעה מעצור. רוח תושבי הממלכה נשברה והלכי רוח של תבוסתנות, אי-נכונות להקרבה ואיבוד רצון הלחימה הביאו את שליטי הממלכה להתחנן בפני שכניהם המוסלמים על שביתות נשק. המשטר הלך והתנוון. לנוכח כל אלה אין תימה שממלכת הצלבנים לא עצרה כוח לעמוד בפני אויביה המוסלמים הנחושים. את ההשוואות בתחום זה בין ממלכת הצלבנים למתרחש בשנים האחרונות בישראל נשאיר לקורא. ■